

DI SẢN ĐÔ THỊ HỘI AN NHÌN LẠI HƠN MỘT PHẦN TƯ THẾ KỶ BẢO TỒN TRONG PHÁT TRIỂN*

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

Chúng tôi có niềm phúc lớn là một trong những người khởi xướng nghiên cứu bảo tồn di sản đô thị Hội An từ năm 1982. Suốt 26 năm qua chúng tôi trực tiếp tham gia hoặc theo dõi không gián đoạn sự nghiệp này. Thiết nghĩ, mình phần nào có quyền và có trách nhiệm bày tỏ sự nhìn nhận những gì đã làm được và đưa ra gợi ý về những gì cần làm tiếp*.

Chúng tôi cũng xin thưa: Không ngẫu nhiên mà tên bài viết có cụm từ “*bảo tồn trong phát triển*”. Bảo tồn di sản không thể tách lìa khỏi phát triển, bởi Hội An là đô thị đang thuộc về thì hiện tại. Bảo tồn di sản để cốt giữ lấy cái nền cái cốt cho một đô thị đang phát triển tự nhiên, mà sự chuyển hóa từ di sản sang cái mới, của hôm nay và ngày mai cũng tự nhiên, như mọi quy trình sống khác. Hơn thế nữa, quỹ di sản của quá khứ đối với chốn đô thị, dày về lịch sử, mảnh dẻ về thân xác này, không chỉ là yếu tố tạo lập bản sắc cho nó mà, quan trọng hơn, là động lực chuyên biệt cho sự tiến triển của nó. Hễ bài toán bảo tồn trong phát triển trong thực tế được giải, nghĩa là bài

toán phát triển tiếp nối của Hội An cũng đã được giải.

Sau đây chúng tôi xin trình bày tuần tự 3 nội dung:

- Những việc đã làm và có kết quả (*có thể đánh giá là thành công*).
- Những vấn đề nảy sinh và bắt đầu nhận ra.
- Một vài gợi ý cho thời gian tới.

I. Những việc đã làm có kết quả:

1. Hội An là di sản đô thị đầu tiên ở Việt Nam được gọi đúng tên, được nghiên cứu từ nhiều phương diện, bởi nhiều lực lượng chuyên môn khác nhau, trên cơ sở phương pháp luận và bài bản kỹ thuật tương ứng. Năm 1982, tiểu ban Ba Lan - Việt Nam về trùng tu di tích kiến trúc Chăm (*gồm chuyên gia phía bạn do kiến trúc sư K.Kwiatkowski và cán bộ của Trung tâm bảo quản và tu bổ di tích Trung ương do TS.KTS. Hoàng Đạo Kính chỉ đạo*) đã bắt đầu công việc nghiên cứu phố cổ Hội An, với tư cách là một di sản đô thị, khác biệt với cách làm đối với các di tích, như sưu tầm tư liệu và nghiên cứu về sự hình thành và tiến hóa đô thị - cảnh; khảo sát và nhận biết đặc điểm hình thái và kiến trúc bằng

* Bài này được GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính viết vào tháng 4/ 2009.

những tiếp cận chuyên ngành kiến trúc; kiểm kê và điều tra từng căn nhà theo phương pháp thống kê học nhằm thu lượm các dữ liệu theo hệ tiêu chí; đo vẽ những kiến trúc tiêu biểu; thực hiện việc phân loại các kiến trúc hiện hữu theo thể loại, theo niên đại, theo giá trị, theo tình trạng kỹ thuật; lập hồ sơ khu phố cổ thể hiện sự đúc kết các dữ liệu khảo sát tỉ mỉ và chuyên nghiệp. Đây là một thành quả nghiên cứu rất có giá trị, bởi nó là xuất phát điểm cho mọi bước tiếp theo về bảo tồn di sản đô thị Hội An, là cái mà trong việc nghiên cứu các di sản đô thị khác sau này ở ta xem ra vẫn thiếu. Những tích lũy từ thời kỳ ấy là cơ sở tin cậy cho Hội thảo khoa học đầu tiên về di sản văn hóa Hội An năm 1985, mà ở thời điểm đó còn ít người biết tới, không ít người biết mà chưa nhận ra.

Thời kỳ thứ 2 của công cuộc nghiên cứu và bảo tồn Hội An bắt đầu từ những năm 90 thế kỷ trước bởi sự tham gia của các chuyên gia Nhật Bản từ trường Đại học nữ Chiêu Hòa, Tokyo, dưới sự điều hành của TS. KTS H.Tomoda, với sự tham gia của nhiều kiến trúc sư và nhà khảo cổ, không riêng từ cơ sở đào tạo này. Các nhà chuyên môn Nhật Bản đã thực hiện công tác thăm dò và khai quật khảo cổ học; điều tra và đánh giá đặc điểm cùng hiện trạng các di tích; hướng dẫn xây dựng và thực thi các dự án trùng tu; đầu tư kinh phí cho các dự án này. Đóng góp nổi trội của các nhà chuyên

môn Nhật Bản, theo tôi, là sự khảo cứu hết sức kỹ lưỡng cấu trúc gỗ; là việc đem so sách chúng với kiến trúc gỗ Nhật; là việc hướng dẫn bài bản khoa học trong kỹ thuật tu sửa nhà cổ, từ khâu xây dựng hồ sơ hiện trạng; phân tích nguyên nhân hư hại đến giải pháp chi tiết về gia cố và thay thế khi bắt buộc. Đóng góp nổi trội nữa của họ chính là việc in ấn mau lẹ các kết quả nghiên cứu, tuyên truyền trên phạm vi rộng, điều mà chúng ta luôn luôn yếu kém.

Trong 26 năm qua, nhiều cơ quan và tổ chức khoa học từ Trung ương đến địa phương đã dành nhiều công sức cho công cuộc nghiên cứu Hội An. Cùng với sự quan tâm đặc biệt đến địa hạt khảo cổ học và di sản kiến trúc đô thị, là nhiều lĩnh vực khác nữa, góp phần làm cho Hội An đến hôm nay là một tài nguyên lịch sử - văn hóa và kiến trúc được thâm canh nhất về phương diện nghiên cứu.

Sự vận dụng phương pháp luận khoa học lịch sử, sự tiếp cận bản chất văn hóa của văn vật và sự thâm nhập vào

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

Di sản đô thị cổ Hội An nhìn lại

hơn một phần tư thế kỷ bảo tồn trong phát triển.

tế bào của di sản hiện hữu bằng công cụ của nhà khảo cổ học và nhà nghiên cứu kiến trúc, chính là sự đảm bảo cho việc thiết lập các cơ sở khoa học nhất thiết trong nhận thức di sản, với mọi biểu hiện mà thời gian để lại, trong hoạch định chiến lược ứng xử, duy nhất không làm tổn thương và duy nhất có khả năng duy trì sự trường tồn cho di sản.

2. Di sản Hội An ngay từ đầu và ngày càng được nhận thức toàn diện hơn và đầy đủ hơn với tư cách là một phức hợp di sản lịch sử, văn hóa, nhân văn, kiến trúc đô thị. Phức hợp hầu như có một không hai này là sự hiện hữu của một trong những cấu trúc cộng cư dạng đô thị thời Trung đại, là thị - cảng cận biển duy nhất ở ta thời ấy. Hội An là một địa bàn còn hàm chứa những dấu ấn của sự tiến hóa đô thị và thương cảng qua các thời kỳ, với những di chỉ khảo cổ học và những di sản phố thị cực kỳ hiếm hoi là khu phố cổ, lưu giữ đồng bộ tính chất và các thiết chế kiến trúc đặc trưng, ra đời vào các thế kỷ XVII – XVIII – XIX và sau này. Hội An là sản phẩm lịch sử của sự cộng sinh văn hóa nhiều dân tộc và nhiều thời; nó là tàn dư của lối sống của thị dân tại một chốn thị - cảng xưa kia và chốn tỉnh lý thời cận đại, đậm đặc sắc thái văn hóa xứ Quảng, chưa phai nhạt đến tận nay...

Cần nhấn mạnh, phức hợp di sản ấy lại gắn chặt đến tận tế bào với nền cảnh thiên nhiên, môi trường sinh thái. Địa bàn cộng cư cũng đã trở thành sản phẩm lịch sử, một dạng di sản thiên tạo và nhân tạo, không tách lìa khỏi nhau. Hễ xảy ra sự tách lìa, phức hợp di sản nhân

tạo kia sẽ dần thân vào sự lụp xụp với chính mình.

Cũng cần nói tới điều kỳ diệu của sự tồn tại cho đến nay phức hợp di sản vô song này: Nó đã giữ được mình qua những cuộc biến động mà hầu như mọi đô thị không thoát khỏi. Đó là những sự biến đổi lớn của các đô thị Việt Nam ở nửa sau thế kỷ XIX và nửa đầu thế kỷ XX. Đó là cuộc chiến tranh kết thúc hơn 30 năm trước, mà Quảng Nam - Đà Nẵng là bãi chiến địa thuộc loại hủy diệt nhất. Đó là sự biến đổi bởi chủ nhân các ngôi nhà, do giàu có lên, do thị hiếu thay đổi mà tính chuyện xây cất lại... Trải qua ngàn ấy cửa ải, Hội An vẫn còn đây. Nay, cuốn vào công nghiệp hóa - hiện đại hóa - hiện đại hóa và đô thị hóa, đặc biệt, vào cuộc làm giàu ngay từ chính vốn liếng di sản, liệu Hội An có còn giữ được mình không?

Đã có những cơ sở tin là điều ấy là có thể.

3. Chúng ta đã chọn và xác định chiến lược và giải pháp ứng xử toàn cục và từng phần phù hợp với di sản đô thị đặc trưng, với nhu cầu phát triển Hội An ngày nay và do đó mà mang tính khả thi cao.

Ở đầu những năm 80, trong những điều kiện rất khác biệt với thời nay, kiến trúc sư K. Kwiatkowski đã vững tin mà nói rằng người Hội An sẽ giàu lên từ di sản của mình. Ông đưa ra quan điểm cơ bản trong ứng xử với di sản này là “*trả lại các giá trị lịch sử bên cạnh cuộc sống hiện đại, đảm bảo cho người dân các điều kiện phù hợp với các nhu cầu sống*

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

Di sản đô thị cổ Hội An nhìn lại

hơn một phần tư thế kỷ bảo tồn trong phát triển.

ngày nay, trên cơ sở đó xây dựng các chương trình cho sự phát triển của thành phố tương lai”. Nhân đây chúng tôi muốn được nói đôi lời về Ông: Phát hiện cho mình đô thị cổ Hội An, Ông đã quyết chí và kiên trì công việc nghiên cứu nó trong nhiều năm, không nhận về mình bất cứ một chút quyền lợi nào, yêu và bên Hội An như chính quê mình. Ông là hiệp sỹ của di sản xứ người. Có lẽ bằng sự cống hiến hào hiệp, Ông đã làm cho sự công nhận di sản văn hóa nhân loại Hội An mang ý nghĩa nhân loại một cách sâu xa hơn.

Trong “Dự án tổng thể đầu tư bảo tồn và khai thác di tích khu phố cổ Hội An” được Thủ tướng Chính phủ phê duyệt theo Quyết định số 240/TTg ngày 14/4/1997 cũng như trong toàn bộ quá trình bảo tồn di sản Hội An hơn 2 thập kỷ qua, chúng ta đã nhất quán theo đuổi những định hướng cơ bản sau đây:

- Bảo tồn địa bàn tự nhiên - sinh thái lịch sử - nhân văn của Hội An.

- Bảo tồn trên cơ sở điều tra, phát hiện khai quật các di chỉ, trùng tu các di tích đơn lẻ trên địa bàn lịch sử Hội An qu các thời kỳ phát triển.

- Giữ gìn nguyên vẹn khu phố cổ như là một di tích phố thị với đầy đủ các thể loại kiến trúc cấu thành như nhà ở, đình, chùa, hội quán, nhà thờ tộc, cầu, chợ v.v... Duy trì những đặc trưng hình thái học đô thị, diện mạo kiến trúc các con phố đã hình thành và tích tụ trong quá trình tồn tại.

- Gắn liền bảo tồn di sản với quyền lợi của người dân, đảm bảo cho họ những điều kiện sống ngày càng cải thiện, tạo điều kiện để họ được hưởng thành quả từ khai thác du lịch.

- Bảo tồn di sản văn hóa vật thể kết hợp với bảo tồn và phát huy di sản bản hóa phi vật thể, bao gồm lối sống, mô hình kinh doanh, ngành nghề thủ công, truyền thống quan hệ xã hội và gia đình, học hành, lễ hội v.v...

- Coi di sản văn hóa là tài nguyên đặc trưng, là động lực phát triển kinh tế - xã hội.

- Trên thực tế, qua xem xét hiện trạng bảo tồn di sản và sự phát triển chung của thành phố, cùng với Bản báo cáo kết quả thực hiện Dự án tổng thể được Chính phủ phê duyệt năm 1997 của UBND thành phố Hội An, chúng ta có thể nhận định: Di sản kiến trúc đô thị Hội An được bảo tồn và phát huy tác dụng hiệu quả hơn cả, so với các di sản kiến trúc đô thị khác ở nước ta.

- Điều đó chỉ có thể, xin được nhấn mạnh, khi tổng chiến lược và các giải pháp ứng xử được vạch ra thực sự phù hợp và thật sự khả thi, khi đó được sự hỗ trợ có chất lượng và có hệ thống từ các phía, khi có trong sự quản lý và thực hiện bởi các cấp chính quyền địa phương và đặc biệt hơn cả, khi nó được người dân hiểu rõ: Giữ gìn di sản là vì quyền lợi của chính mình.

4. Công tác bảo tồn và trùng tu di sản kiến trúc ở Hội An trong 2 thập kỷ qua chẳng những khắc phục tình trạng xuống cấp kịch tính của các di tích, mà còn nâng cấp diện mạo chung của khu phố cổ, nâng cao chất lượng sống cho người dân, tạo nên sự đảm bảo cho di sản tồn tại lâu dài hơn.

Những hiệu quả nêu trên có được do sự hợp lực của nhiều yếu tố như:

- Dự án tổng thể bảo tồn và khai thác di tích khu phố cổ năm 1997 được soạn thảo trên cơ sở sự tích lũy những hiểu biết về Hội An từ quá trình nghiên cứu có bài bản, kết hợp với những kinh nghiệm về ứng xử với di sản đô thị sống động từ nước ngoài. Dự án xác định đúng định hướng, giải pháp, đối tượng, trình tự ưu tiên, giải phát, biện pháp v.v... về bảo tồn, trùng tu và tôn tạo di tích. Những kết quả đạt được trong 9 năm thực hiện Dự án chưa hẳn đã tương xứng với những gì đã được hoạch định, song nó cũng là dự án duy nhất về bảo tồn di sản đô thị được thực hiện về cơ bản.

- Quy chế quản lý, bảo tồn, sử dụng di tích khu phố cổ Hội An do UBND thị xã Hội An ban hành năm 2006 là một công cụ bảo tồn di sản đô thị cổ thật sự hữu ích, đúng với cách ứng xử mà do đó mang tính khả thi. Văn bản này hay ở chỗ nó không chủ trương biến khu phố cổ thành bảo tàng, nó tính tới và mở đường cho sự song tồn của 2 nhân tố cơ bản: Di sản kiến trúc và nhu cầu tiếp tục sống của dân cư và tiếp tục phát triển của đô thị. Nó khả thi về sự chấp nhận được

đối với chủ nhân của chúng. Tính khả thi quyết định năng lực và hiệu quả của quản lý. Khu phố cổ Hội An chưa thành công bởi quy chế áp đặt cho nó là của một khu bảo tàng, khu di tích.

- Tương ứng với đặc thù của di sản đô thị Hội An, các nguồn đầu tư vào đây cũng rất đa dạng: Ngân sách Trung ương, chương trình mục tiêu quốc gia về văn hóa, ngân sách địa phương, tài trợ của nước ngoài, đầu tư từ cộng đồng... Bên cạnh những di tích trọng điểm được tu bổ bởi ngân sách Nhà nước và bởi sự hỗ trợ quốc tế, 1432 căn nhà do người dân bỏ tiền ra tu sửa với sự hướng dẫn nghiệp vụ của cơ quan chuyên môn. Đó là một hội chứng rất đáng được nhận ra

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

***Di sản đô thị cổ Hội An nhìn lại
hơn một phần tư thế kỷ bảo tồn trong phát triển.***

và gây niềm tin vào chủ trương bảo tồn di tích – nhà dân, di tích – nhà hàng phố phải thiết thân với dân, có lợi cho dân.

- Hội An trong những năm qua đã trở thành nơi hội tụ của các nhà bảo tồn và khảo cổ học từ các nước, từ các lực lượng chuyên môn quốc nội. Chính sự gặp gỡ của những cách ứng xử có phần khác nhau về bảo tồn đã nâng công tác bảo tồn di sản Hội An lên tầm và chuẩn mực quốc tế, nó trở thành một dạng laboratoire về bảo tồn di sản đô thị. Thiết nghĩ, các di sản đô thị ở Hà Nội, Huế, Hải Phòng, thành phố Hồ Chí Minh, Đà Lạt có thể rút ra được nhiều điều bổ ích cho mình.

- Trong tu bổ các di tích kiến trúc gỗ, nhà mặt phố ở Hội An, đã được kiểm nghiệm và khẳng định các nguyên tắc và kỹ thuật tu sửa theo khoa học, lấy việc cải thiện tình trạng kỹ thuật làm ưu tiên một, hạn chế tối đa mọi sự thay thế và sự bổ sung bức thiết nhằm cải thiện điều kiện sống và làm việc cho người sở hữu. Từ việc tu sửa Chùa Cầu và nhà số 100 đường Trần Phú do Trung tâm Bảo quản và Tu bổ Di tích Trung ương thực hiện giữa những năm 80 đến các ngôi nhà cổ do các chuyên gia Nhật Bản chủ trì, nhận thấy sự đồng nhất về cách làm. Khác là khác ở chỗ họ dành đến 1/3 chi phí cho việc xây dựng hồ sơ khoa học, điều mà ta không thể làm được, bởi thiết kế phí (có cả khảo sát) chỉ bằng thiết kế phí xây dựng thông thường.

- Chúng tôi cho rằng một thành công lớn trong quá trình bảo tồn di sản

Hội An chính là việc hình thành cơ chế quản lý và tác nghiệp, đội ngũ cán bộ chuyên môn tại chỗ. Những biểu hiện về phương diện này là việc xây dựng Quy chế quản lý rất có hiểu biết và sát thực tế, việc thực hành quản lý có hiệu quả và việc trùng tu di tích có sự làm chủ bài bản chuyên môn. Ngay việc lực lượng nghệ nhân và thợ địa phương đảm nhận việc thi công tu bổ cũng là một đảm bảo cho thành công của sự nghiệp bảo tồn.

5. 26 năm trước, khi chúng tôi bắt tay vào khảo cứu Hội An, thị xã nhỏ và nghèo này còn bị rung chuyển bởi sự vận hành của ngót 700 cỗ máy gỗ dệt vải thô xuất khẩu. Phải là những nhà không tưởng của thế kỷ XVII - XVIII mới bạo gan mơ tưởng về cái ngày dân Hội An giàu lên, mở mày mở mặt bởi di tích. Ấy thế mà lâu nay người Hội An, có phần nào “bảo thủ”, đã điềm nhiên chuyển sang nền kinh tế dịch vụ du lịch. Không ai mách bảo, tự nhiên mọc lên hàng trăm cửa tiệm, mọc lên những dãy phố dày đặc những tiệm may mặc, tiệm bán tranh, tiệm hàng lưu niệm, làm và bán đèn lồng. Hơn 65% GDP của thành phố là từ dịch vụ - du lịch - thương mại. Tỷ trọng này xấp xỉ với các trung tâm du lịch lừng danh trên thế giới. Nay có thể nói Hội An bước sang giai đoạn 3 của sự tiến hóa lịch sử: giai đoạn I - cảng thị; giai đoạn II - tỉnh lỵ; giai đoạn III - trung tâm du lịch quốc tế thuộc loại sầm uất nhất nước.

- Hơn mọi nơi nào khác, dân Hội An hiểu: Di sản ông cha họ để lại chính

là tài nguyên của họ. Không giữ được nó, lấy gì mà làm ra tiền ra của.

6. Năm 2007, tổng số khách du lịch đến Hội An trên 1 triệu. Nghĩa là 13 khách du lịch trên 1 người dân. Cả nước ta không đâu có số lượng khách như vậy. Điều đáng ghi nhận là khách đến Hội An thường lưu trú vài ngày, họ say mê khám phá những cái không phải là kỳ quan, họ đôi khi còn trở lại. Đúng Hội An đã trở thành đất lành để chim du lịch đậu.

Trên địa bàn thành phố đã nhanh chóng xây cất hàng chục hàng trăm các công trình phục vụ du lịch, các khu nghỉ mát, khách sạn thấp cấp và cao cấp. Hệ thống này đang trở thành yếu tố tạo thị, yếu tố tạo diện mạo cho đô thị.

Cùng với sức thu hút về du lịch và nghỉ mát, Hội An đang trở thành một địa điểm của những lễ hội, những hoạt động văn hóa và giải trí, quốc nội và quốc tế.

Đầu ra của di sản chính là từ bản chất văn hóa của nó. Hoạt động kinh tế phải lấy bản chất văn hóa làm thước đo.

Chúng tôi ghi nhận những mặt làm được một phần để tạo sự vững tâm cho Hội An đi tiếp về phía trước, một phần coi chúng là những bài học bổ ích cho các di sản đô thị khác, mà nước Việt Nam ta sở hữu không nhiều.

II. Những cảnh báo từ bảo tồn và phát triển Hội An:

Trong bản Báo cáo của UBND thị xã Hội An về kết quả thực hiện Dự án năm 1997, đã nêu ra những mối hiểm

nguy kinh niên đối với di sản kiến trúc già nua, như tình trạng xuống cấp của các công trình cổ và cũ chưa được khắc phục; bão và lụt ngày càng có sức tàn phá gấp bội; nạn biến đổi dòng sông và bãi bồi; nguy cơ hỏa hoạn; sự tấn công xâm thực của mối mọt; sự gia tăng ô nhiễm môi trường; sự quá tải của dân số nơi trung tâm và quá tải của thiết chế du lịch - dịch vụ v.v... Trong bài viết này chúng tôi xin tập trung vào việc đưa ra 2 cảnh báo khác, có lẽ chưa đựng nhiều hơn cả nguy cơ đối với di sản và ngay cả đối với thành phố Hội An. Đó là:

- Nguy cơ Hội An đánh mất sự cân bằng đô thị trong phát triển.

- Nguy cơ của Hội An đánh mất mình từ trong ra.

Thứ nhất: Về nguy cơ Hội An đánh mất sự cân bằng đô thị trong phát triển.

Trước tiên, đó là sự mất cân đối giữa tài nguyên di sản và sự phát triển kinh tế du lịch - dịch vụ. Cho đến nay yếu tố tài nguyên di sản được khai thác tập trung, ở khu phố cổ. Khu phố cổ là đối tượng của tham quan và nghiên cứu, của mua sắm, của dịch vụ ăn uống, của giao lưu v.v... Du lịch trong nước, du lịch nước ngoài, tất tạt đều đổ dồn về khu phố cổ. Trong khi đó nó chỉ là một khu phố nhỏ, đối tượng đáp ứng nhu cầu đa dạng của du khách lại không nhiều, mọi sự bổ sung hoặc xen cấy vào đó để tạo ra sức hấp dẫn và sự phong phú đều dễ bề trở thành thách thức. Lượng khách ngày càng ồ ạt, hệ thống các công trình du lịch dịch vụ càng nhiều và càng lớn,

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

***Di sản đô thị cổ Hội An nhìn lại
hơn một phần tư thế kỷ bảo tồn trong phát triển.***

đương nhiên sẽ lấn át hạt nhân di sản, ngày càng trở nên nhỏ bé và càng không tương xứng này. Hơn thế nữa, tài nguyên di sản có nguy cơ bị vắt kiệt, như quả chanh vậy.

Tiếp theo nguy cơ ấy là sự mất cân bằng về hình thái học đô thị trong sự phát triển. Hội An cho đến tận những năm gần đây, do đặc điểm lịch sử vẫn còn là một đô thị hài hòa, cân bằng về không gian, về hình thái học đô thị. Điều đó biểu hiện ở sự chuyển hóa mềm mại giữa những thành phần đô thị, hình thành và phát triển ở những thời kỳ lịch sử khác nhau; chuyển hóa từ khu phố cổ sang các con phố, các ô phố thời kỳ thực dân, thời kỳ trước 1975 và thậm chí cả thời kỳ trước Đổi mới. Hội An về mặt hình thái học đô thị là một cơ thể hầu như thống nhất, chưa bị rạn nứt. Chính đó là một giá trị to lớn mà các đô thị khác ở ta đã đánh mất từ khá lâu. Đó là cái giá trị chưa thấy nói tới về Hội An lâu nay.

Đối với di sản đô thị lịch sử, đối với một thành phố nhỏ còn bảo lưu được sự phát triển tự nhiên và tăng tốc do hiện đại hóa và công nghiệp hóa và hệ trọng hơn đó là sự phát triển hệ thống kiến trúc và kỹ thuật hạ tầng của nền kinh tế du lịch - dịch vụ. Về thứ 2, với tư cách là yếu tố tạo thị nổi trội ở đây, đang tác động mạnh và rõ hơn cả đến sự trỗi dậy của đô thị về hình thái học. Hàng trăm công trình khách sạn, phục vụ du lịch, nghỉ mát đang áp sát các ô phố cũ, khu phố cổ, chiếm cứ ồ ạt các khoảng không

có giá trị cảnh quan trên địa bàn thành phố. Nếu chúng ta trèo lên một điểm cao để quan sát, sẽ nhận ra sự bao vây của những xây dựng mới, khác lạ về công năng, về quy mô và hình khối, về hình thức kiến trúc, gây ra sự phá vỡ từng phần các không gian kiến trúc vốn dĩ nhuần nhị, sớm hoặc muộn sẽ chọc thủng và sẽ làm tan vỡ cảnh quan đô thị, sớm hoặc muộn sẽ dẫn tới sự đối kháng giữa cũ và mới, đến sự đánh mất bản sắc vĩ mô của chốn đô thị - di sản hiếm hoi này. Kế tiếp sự tan vỡ không gian đô thị là sự tan vỡ cảnh quan, sự ô nhiễm thị giác cũng không xa xôi gì lắm với ô nhiễm môi trường.

Cảnh báo thứ 2, đó là nguy cơ Hội An đánh mất mình từ trong ra. Đã đành là Hội An sở hữu nguồn “gien” bền và mạnh, đã đành Hội An có sức đề kháng lớn và trong quá khứ đã từng phồn thịnh từ sự cộng sinh văn hóa và giao lưu, song chúng tôi không thể không đưa ra những quan sát và quan ngại sau đây:

- Ở phố cổ Hội An đang diễn ra những biến động sâu lắng bên trong, nội tại, chứa đựng không kém nguy cơ biến đổi về phương diện vật thể, đó là:

Từ năm 1999 đến nay có hơn 83 trường hợp chuyển nhượng nhà, 181 trường hợp cho những người từ địa phương khác thuê nhà, 264 trường hợp chủ nhà di dời khỏi chỗ ở cũ. Đó là sự hình thành trong khoảng thời gian ngắn những ngành kinh doanh mới lạ, như may đồ mặc kiểu express, như bán tranh sao chép, như sản xuất và bán đèn

lòng,... Đó là những hoạt động xem ra khó trụ lại lâu do tính chất “*làm nhanh ăn nhanh*” của chúng. Cả hai hiện tượng nêu trên, có bản chất vừa sâu sa và vừa tức thời, đang là những hội chứng của sự biến hóa từ trong ra, rất khó ngăn chặn do chúng hầu như là tất yếu, song hàm chứa mối nguy cơ về sự “*rỗng ruột hóa*” di sản VĂN HÓA truyền thống và cốt lõi, từ trong ra. Chúng tôi e ngại là, cứ đà này, kèm theo sự tác động bên ngoài và thời đại, di sản Hội An, chỉ ít là khu phố cổ, sẽ dần dà trở thành khối bất động sản được bảo tồn tươm tất, mà cộng đồng dân cư của nó thì đã đổi máu.

Chúng ta phải đưa ra những chủ trương, những đối sách và đường hướng vĩ mô nào đây để duy trì di sản - tài nguyên của Hội An trong sự phát triển như là cơ may cho di sản, chứ không phải là tai họa cho di sản.

III. Một vài gợi ý cho thời gian tới

Chúng tôi cho rằng những gì đã làm được nhằm bảo tồn di sản Hội An quả là thành công lớn trong sự nghiệp bảo tồn di sản của cả nước, đồng thời hiểu khá rõ những vấn đề đang đặt ra với Hội An. Xin mạo muội đưa ra một số gợi ý sau đây:

1. Cần tiếp tục công việc nghiên cứu toàn diện và chuyên sâu Hội An, đúc kết thành một dạng ngân hàng dữ liệu cơ bản dùng cho mọi quy hoạch, chương trình bảo tồn và phát triển.

2. Mở rộng công tác trùng tu, tôn tạo và khai thác ra các di tích ngoài khu phố cổ, phát lộ những giá trị của nội hàm các ô phố (*các hẻm, kiết*) cho du khách.

3. Khảo sát toàn diện dân cư khu phố cổ (*điều kiện sống, kinh doanh, nhu cầu về cải tạo ngôi nhà, sự gắn bó với di sản, quyền lợi của họ trong sự nghiệp bảo tồn di sản và phát triển du lịch, các nguyện vọng khác*). Khi chúng ta cân bằng được quyền lợi người dân và quyền lợi của di sản, điều ấy có nghĩa là công cuộc bảo tồn nắm chắc thành công.

4. Điều tra và đánh giá toàn diện tình trạng phát triển kinh tế du lịch - dịch vụ và hệ thống các thiết chế phục vụ nó; tác động của quy hoạch và công trình phục vụ du lịch - dịch vụ tới khu di sản, tới đô thị và không gian sinh thái lịch sử của địa bàn.

5. Sự phát triển thành phố Hội An phải được kế hoạch hóa bằng một quy hoạch tổng thể chuyên biệt, phù hợp với đặc trưng của đô thị - di sản và dựa vào di sản như là một động lực, trong đó cần chú trọng đặc biệt sự duy trì cân bằng đô thị về phương diện hình thái học và môi trường sinh thái lịch sử nhân văn.

6. Cần ban hành một Quy chế đặc thù quản lý xây dựng và điều tiết xây dựng trên toàn thành phố, với việc chế độ hóa việc quản lý xây dựng ở từng khu vực, với việc tạo ra những vùng đệm, vùng chuyển tiếp đối với khu di sản, vùng bảo tồn cảnh quan,...

7. Trong việc xây dựng một Dự án mới về đầu tư bảo tồn di sản Hội An, nhất thiết phải thực hiện việc điều tra, khảo sát đặc biệt chuyên môn về hiện trạng khu phố cổ, các di tích và toàn bộ tình trạng xây dựng ở thành phố hôm nay.

8. Cần có những chính sách và chế độ khuyến khích người dân trụ lại với phố cổ, giúp đỡ họ xây vay vốn hoặc giảm thuế để đầu tư kinh doanh, giảm bớt sự lấn lướt từ phía ngoài. Đồng thời chú trọng việc khơi nguồn và hồi sinh những giá trị, những truyền thống văn hóa đô thị đặc thù, tránh du nhập thiếu lựa chọn những hình thức hoạt động văn hóa xa lạ với một đô thị có tính cách riêng biệt.

9. Chú trọng tới thẩm mỹ đường phố, thẩm mỹ đô thị như việc trồng hoa và trồng cây ở khắp mọi nơi có thể, lấp kín bởi cây xanh những khoảng trống trống mới kéo ra. Bên cạnh di sản được giữ gìn chu đáo phải là một đô thị được chăm sóc chu đáo như thể một cái khu nhà riêng.

10. Đã đến lúc phân tích lại cấu trúc thành phần du khách, lợi nhuận họ mang lại và tác hại cho ngày mai, tính tới việc dần dà ưu tiên đầu tư phát triển du lịch cao cấp hơn, nhằm giảm bớt sức ép

đối với di sản mà lại tăng cao thu nhập cho thành phố.

11. Cuối cùng, ở tầm định hướng vĩ mô, vẫn nên cân nhắc lại vai trò và những thế mạnh, mà từ đó Hội An đi lên, với tư cách là trung tâm du lịch văn hóa, nghỉ dưỡng bờ biển hay trung tâm của nhiều hoạt động quốc nội và quốc tế khác. Chọn trọng tâm và đặt giới hạn cũng là một đảm bảo cho Hội An phát triển mạnh, củng cố mình về chiều sâu, khẳng định cái “Tôi” trong thời đại toàn cầu đại hội nhập này.

planheritage.net

GS.TS.KTS Hoàng Đạo Kính

***Di sản đô thị cổ Hội An nhìn lại
hơn một phần tư thế kỷ bảo tồn trong phát triển.***